

ФРУСТРАЦІЙНІ РЕАКЦІЇ ТА ЇХ ЗВ'ЯЗОК З ТИПОМ ОСОБИСТОСТІ

У сучасному суспільстві все більшого поширення набувають діяльності, які побудовані на основі спілкування в системі «людина - людина». Від якості взаємодії в них залежить професійна компетентність і можливість збереження особистої ідентичності. Особливо актуальним це є в системі МНС, де часті стресові ситуації загострюють фрустрацію співробітників і ставлять психологів перед необхідністю попередження й боротьби з такими станами людини, а також навчання їх навичкам саморегуляції. Вивчення особливостей фрустраційних реакцій, зіставлення їх з особливостями особистості може допомогти виявити соціально адаптованих людей, що вміють продуктивно розв'язувати фруструючі ситуації, що конче потрібно для успішного ведення діяльності, для складання навчальних програм і правильного відбору кадрів.

Фрустрація - психічний стан, який викликається об'єктивно непереборними (або суб'єктивно так сприйнятими) труднощами, що виникають на шляху до досягнення мети або до вирішення завдання; переживання невдачі. Необхідними ознаками фруструючої ситуації, відповідно до більшості визначень, є наявність сильної мотивованості досягнення мети (задоволення потреби) і перешкоди, що перешкоджає цьому досягненню.

Фруструючі ситуації класифікуються за характером «бар'єрів». Наприклад, А. Маслоу розрізняє базові, природжені психологічні потреби (у безпеці, повазі й любові), фрустрація яких носить патогенний характер, і набуті потреби, фрустрація яких не викликає психічних порушень.

Бар'єри, що перепиняють шлях індивіда до мети, можуть бути фізичні (наприклад, стіни в'язниці або будинку), біологічні (хвороба, старіння), психологічні (страх, інтелектуальна недостатність) і соціокультурні (норми, правила, заборони). Згадаємо також розподіл перешкод на зовнішні й внутрішні (Т. Дембо): внутрішні перешкоджають досягненню мети, а зовнішні не дають

індивідові вийти із ситуації. К. Левін, аналізуючи зовнішні в цьому сенсі бар'єри, застосовувані дорослими для керування поведінкою дитини, розрізняє фізичні, соціологічні та ідеологічні.

Оскільки фрустрація практично завжди пов'язана з напругою, необхідно розглянути можливі варіанти розрядки. Вона може приймати різні форми:

а) рухове збудження – безцільні та неупорядковані реакції;

б) апатія, втеча, які можуть бути як чисто фізичними, так і психологічним;

в) агресія й деструкція. При цьому відмітимо, що не всяка агресивна реакція є негативною: деякі дії можуть бути цілком доречними й ефективними для досягнення поставленої мети. Агресивна поведінка є негативною при підміні предмета, тобто, коли об'єкт агресії не є причиною фрустрації;

г) стереотипія – тенденція до сліпого повторення фіксованої поведінки.

д) регресія, яка розуміється або як звертання до поведінкових моделей, що домінували в більш ранні періоди життя індивіда, або як «примітивізація» повповедінки або зниження якості виконання.

е) пригнічення або витіснення, які часто розглядаються як негативне явище, пов'язане із сексуальністю. Насправді, пригнічення й витіснення є негативною реакцією тільки в тому випадку, коли вони приймають форму простої блокади, без нової переорієнтації. У цих умовах пригнічення не усуває нервової напруги, викликаного ситуацією фрустрації. Завичай же ця напруга дає поштовх для дії, що заміщає, прийнятної для оточуючих. Поведінка є позитивною, якщо вона дозволяє задовольнити пригнічену потребу.

Майже всі дослідження фрустрації як психічного стану, що виникає при наявності перешкоди на шляху до досягнення мети, можуть бути віднесені до двох великих груп. Першу складають роботи фрейдистської, психоаналітичної орієнтації, другу — дослідження бихевіористського напрямку. З відомими застереженнями роботи С. Розенцвейга можна віднести до останніх, і саме в них поняття фрустрації було розроблено найбільше докладно - введено поняття про фрустраційну толерантність й змістовні аспекти реакції людини в умовах

фрустрації: направлення агресії (екстра-, інтра-, імпульсивних реакції) і типи реакції (з фіксацією на перешкоді, на его-захисті, на задоволенні потреби). Саме уявлення цього автора й лягли в основу нашого дослідження.

Необхідно також визначити теоретичні положення, які стосуються соціального типу особистості. Аналіз літератури свідчить, що в особистості найбільш важливим є те істотне, типове, що закономірно формується в конкретно-історичній системі соціальних відносин, у рамках певного класу або соціальної групи, соціального інституту й соціальної організації, до яких належить дана особистість. Аналіз і узагальнення саме цих, набутих у взаємодії із середовищем у широкому сенсі особливостей особистості й дозволяє говорити про соціальний тип особистості.

Відповідно до типології особистості американського психолога Дж. Холланда, розрізняють шість психологічних типів людей: реалістичний, інтелектуальний, соціальний, конвенціональний (стандартний), підприємливий, артистичний. Кожен тип характеризується певними особливостями темпераменту, характеру тощо, у зв'язку із цим певному психологічному типу особистості відповідають професії, у якій людина може досягти найбільших успіхів. Безумовно, цей тип пов'язано і з фрустраційними реакціями та їх особливостями.

З метою виявлення взаємозв'язку між типом особистості й реакцією на фрустрацію застосовувалися такі методики, як опитник Дж. Холланда «Взаємозв'язок типу особистості та сфери професійної діяльності» і експериментальна методика вивчення фрустраційних реакцій (С. Розенцвейг).

У якості випробуваних виступили курсанти й студенти АЦЗУ, а також співробітники однієї з ріелтерських компаній м. Харкова. Загальна кількість випробуваних - 56 чоловік у віці від 17 до 40 років (з них 27 чоловіків і 29 жінок).

Результати, які ми отримали за допомогою першої з названих методик, дозволили нам сформулювати дві експериментальні групи, виходячи з типу особистості випробуваних. Дж. Холланд виділяє шість таких типів. У нашому

дослідженні не було виявлено випробуваних, які належать до реалістичного й конвенціонального типів. Число особистостей, які демонструють інтелектуальний і підприємливий тип настільки мале (по 4,5%), що його, ймовірно, можна зігнувати. Тому надалі ми будемо говорити про дві групи випробуваних: із соціальним типом особистості (55 % вибірки) і з артистичним (36 %). Їх опис відповідає назвам, тому згадаємо лише, що особистості, що відносяться до соціального типу, найбільшою мірою підходять для роботи в системах «людина-людина» і, зокрема, в екстремальних ситуаціях. Що стосується артистичного типу, то в ситуаціях труднощів вони губляться й не здатні на активні дії, але при цьому вони емпатичні й тонко відчують стан інших людей, що також дає їм можливість бути продуктивними саме в системі міжособистісних відносин.

Результати експериментального дослідження фрустраційних реакцій можна представити наступним чином (табл. 1).

Таблиця 1.

Взаємозв'язок типу особистості з особливостями фрустраційних реакцій

Тип особистості	Тип реакції	Напрямок реакції	Рівень співвідношення відповідей <u>E</u> и <u>I</u>
Артистичний	ЕД>NP>ОД - 75%	М>Е> I - 75%	Низький (<16%)-75% Високий (>16%)-25%
	ОД>ЕД>NP - 25%	Е>М> I - 25%	
Соціальний	ЕД>NP>ОД - 100%	Е> I >М - 17%	Середній (близько 16%) - 66% Високий (>16%) - 34%
		Е>М> I - 66%	
		М>Е> I - 17%	

Як бачимо, існують певні відмінності у фрустраційних реакціях різних типів особистості. Насамперед, вони проявляються в спрямованості реакцій. Якщо у артистичного типу переважають імпульсивні реакції (М - фруструюча ситуація розглядається випробуваним як малозначна, як відсутність чиеї-небудь провини або як щось таке, що може бути виправлено саме собою, варто тільки

почекати й подумати), то представники соціального типу демонструють, в основному, екстрапунітивні (Е - спрямовані на живе або неживе оточення) реакції. Такі дані відповідають характеристикам соціальних типів особистості, в яких відмічається більша агресивність і екстравертність соціального типу а також низька активність та фаталізм артистичного типу.

Ці дані підтверджуються показниками рівня співвідношення відповідей Е и І у ситуаціях обвинувачення й перешкоди. Якщо в першій групі цей показник, в основному, нижче середнього (в 75 % випадків), то в другій – середній і вище.

А от різниці в типах реакцій у представників експериментальних груп не виявлено: переважна кількість відповідей відноситься до реакцій з фіксацією на самозахисті (ЕД). Але якщо у випробуваних соціального типу особистості всі відповіді мають таку характеристику, то у артистичних особистостей спостерігається деяка розноманітність відповідей (25% з них є реакціями з фіксацією на перешкоді), що, втім, істотно не змінює загальну картину.

Таким чином, можна констатувати, що між типом особистості й реакцією на фрустрацію існує певний взаємозв'язок і ми плануємо продовжити її вивчення надалі з метою більш повного аналізу й розробки рекомендацій керівникам і самим випробуваним.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Аванесов В.С. Тесты в социологическом исследовании. – М., 1998 – 244 с.
2. Горанчук В.В. Психология делового общения и управленческих воздействий. – СПб. - М., 2003 – 288 с.
3. Дерябо С.Д., Ясвин В.А. Гроссмейстер общения. – СПб., 1996 – 326 с.
4. Майерс Д. Социальная психология – СПб., 2003 – 752 с.
5. Робер М.-А., Тильман Ф. Психология индивида и группы. –М., 1988 – 350 с.